

situne dei

Årsskrift för
Sigtunaforskning
2010

In honorem Sten Tesch

English Summaries

Redaktion:
Rune Edberg och Anders Wikström
Engelsk översättning och språkgranskning:
Christina Reid

Utgiven av Sigtuna Museum
ISSN 1653-8498

Fornborgsundersökningar i norra Södermanland

En slutrapport

David Damell och Olle Lorin

Det nu avslutade fornborgsprojektets syfte har varit att inom ett väl avgränsat fornborgsrikt område – i detta fall norra Södermanland – studera, undersöka (genom fosfatkarteringar och begränsade utgrävningar), kartera och datera merparten av de i fornlämningsregistret noterade fornborgarna för att därigenom skapa en utgångspunkt för slutsatser rörande anläggningarnas funktioner, kronologi och eventuella andra betydelser i järnålderssamhället. Med andra ord att försöka sätta in fornborgarna i ett socialt, ekonomiskt och politiskt sammanhang.

Det valda analysområdet, norra Södermanland, omfattar nuvarande Eskilstuna och Strängnäs kommuner (Väster- och Österrekarne jämte Åkers och Selebo härader).

Norra delen utgöres av slättbygd ut mot Mälaren medan man söderut finner en alltmer bruten skogsterräng som efter några mäktiga förkastningar i öst–västlig riktning successivt höjer sig mot inre Södermanland. Några större grusåsar (kommunikationsleder) genomskär trakten i nord–sydlig riktning.

Eskilstunaån avvattnar Hjälmaren genom centrala Rekarnebygden, under järnåldern en viktig vattenled. I trakten av Åker har i äldre tid mynnat en sjöled genom landskapet med ändpunkt i nuvarande Trostrakten.

Landhöjningen under järnåldern, från ca + 10 m ö h vid Kr. f. till ca + 5 m ö h ca 1000 år senare, medförde betydande ökning av jordbruks- och betesarealerna på slätterna ut mot Mälaren (då en Östersjövik) i norr. Här finner man även den egentliga järnåldersbygden markerad av bl a talrika gårds- och bygravfält liksom i bygden längs Eskilstunaån mellan Hjälmaren och den dåvarande havsviken ”Mälaren”.

Det är i närheten av bygden och de gamla kommunikationslederna man finner norra Södermanlands fornborgar, dock ytterst sällan i direkt anslutning till gårds- och bygravfälten utan nästan alltid i mera tillbakadragna lägen på naturliga försvarspunkter, oftast branta bergknallar med klar anknytning till färdlederna eller andra övervakningslägen. Det har även kunnat bevisas att flertalet fornborgar här kunnat hålla sig-

nalkontakt sinsemellan via vårdkasesystem (Lorin 1978).

Maktpolitiskt syfte

Vår undersökning i norra Södermanland, som pågått i ca 30 år, har som redan antytts givit vid handen att fornborgarnas merpart tillkommit i ett maktpolitiskt syfte. Detta utesluter ingalunda att enstaka av de allra äldsta anläggningarna har fungerat som rituella samlingsplatser av det slag Michael Olausson konstaterat i Uppland (Olausson 1995) även om dylika hittills ej säkert kunnat återfinnas inom analysområdet. Där emot har vi i vårt material inte kunnat finna fog för de slutsatser Åsa Wall dragit rörande vallanläggningarna på Södertörn (Wall 2003) dvs att deras funktion mera generellt varit av kultisk-religiös natur.

Intressanta är dock de teorier som Karin Beckman-Thoor lanserar beträffande anläggningen vid Kälby i Eskilstuna (raä 534) som en kultisk-religiös hägnad, särskilt med tanke på närheten till den plats där Skogstorpsyxorna anses ha offrats. (Beckman-Thoor 2002; Damell & Wigren 1985).

Vi menar alltså rent allmänt att borgtidens (200–500 e Kr) bakgrund i stort präglats av den stora politiska oron på kontinenten, speglad av sydsandinaviska vapenofferfynd, glorifieringen av krigarens makt mm. Denna stora oro har som bekant även nått Skandinavien bl a i samband med romarrikets fall. Maktens tid nådde även Mälardalen, något vi bl a anser fornborgarna vara ett tecken på. Dessa tankar är ingalunda nya men förtjänar att åter framhållas.

Inom analysområdet finns totalt ett 80-tal fornborgar registrerade, jämnt fördelade mellan Strängnäs och Eskilstuna kommuner.

Borgarna och ortnamnen

Det förefaller finnas ett klart samband mellan en del ortnamn och fornborgsanläggningarna. Särskilt intressanta är de namn vari namnelementet sten ingår. Ivar Schnell har kommit fram till att det finns 21 Stenbynamn i de tre olika Mälardalskapen men bara fyra i övriga delar av Sverige. Inom undersökningsområdet finns tre borgar med sådana namn, en i Eskilstuna Fors, en i Fogdö och en i Tosterö. Ortnamnsforskarna är överens om att denna benämning bör betyda ”byn vid borgen”. (Schnell 1933 a, 1934).

Hellberg påpekar att fornborgar med namn på -sten av allt att döma är mycket gamla. De kan knytas till ett äldre skede genom borgarna Bogsten i Tumbo sn, Tandasten (namnet bevarat i gården Tandersten, nära intill Hultberget i Husby-Rekarne sn), samt i Ranasten (nu gården Ransten i Sundby sn, helt nära borgen med samma namn). (Hellberg i brev 1972). Inom det berörda området finns också borgen Gransten i Råby-Rekarne samt Bälgstena i Kjula.

Hellberg gör även ett intressant påpekande i detta sammanhang om Rö-stenen (400-talet), på vilken omtalas ”*stainawarijar*”, vilket han anser bör betyda ”borgförsvararen” (Hellberg 1975). Detta torde väl vara det enda skriftliga belägget för att sådana anläggningar skulle ha kunnat existera vid denna tidpunkt. Wall menar sig emellertid med stöd av bl a J P Strid (Strid 1981:4) få underlag för tanken att ”staina” också kan syfta på själva runstenen. Hon anser också att berg med namn, vari ledet -sten ingår, också förekommer på berg utan ”hägnader”. (Wall 2003).

Hellberg fäster också uppmärksamheten på Karla-namnen. Han tolkar dessa som bevis för att det på sådana platser funnits gar-

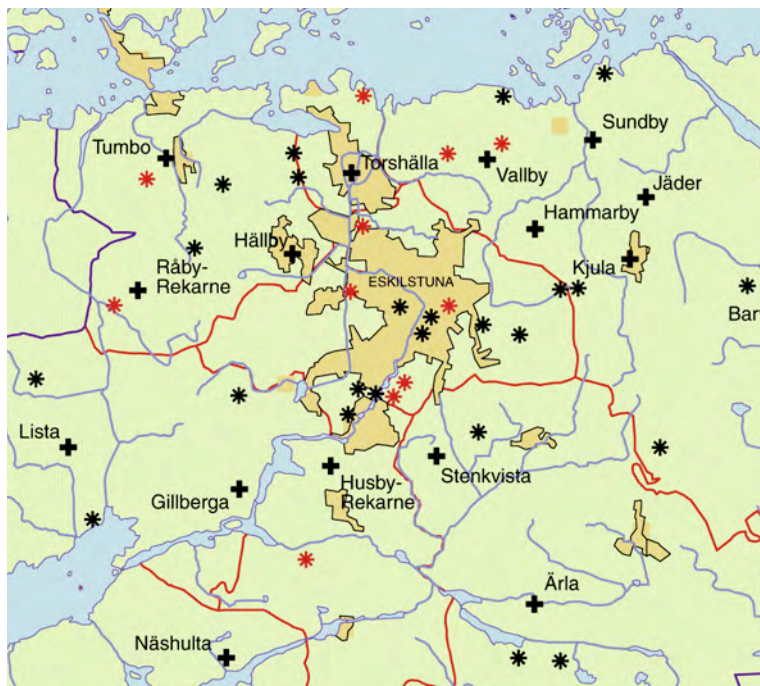

Fig. 1. Undersökningsområdet med undersökta fornborgar markerade med röda stjärnor, övriga fornborgar med svarta.

Fig. 2. Utsikt över Ogaklev i Ärla som med sina över två meter kvarstående yttre murliv är den bäst bevarade i Rekarnebygden. Foto Olle Lorin

nisoner på strategiskt viktiga platser, där "karlarna" tilldelats utjordar och varifrån de sedan också kunnat kallas in för vaktjänstgöring på närbelägna borgar. Ett sådant namn är Karlemo gård i Ärla sn, drygt en km öster om fornborgen Ogaklev. Inte långt därifrån ligger det medeltida kronogodset Rinkesta, ett annat namn som enligt Hellberg tyder på att där funnits krigarförläggning. Inte långt från de båda fornborgarna vid Hugelsta i Eskilstuna Klosters sn (raå 28 och 29) finns Karlåker, som han menar kan tyda på förekomsten av en garnison i anslutning till dessa borgar. (Hellberg 1975). I sammanhanget kan också nämnas Karleby på Fogdö och en borg med samma namn i Överselö.

Hellberg har även kastat fram tanken på att fornborgarna skulle ha att göra med framväxten av en begynnande sveastat, som enligt honom skulle ha ägt rum tidigare än vad forskningen förmodat. Han stöder sig bl a på ortnamn av "typiskt" svealändskt ursprung, vilka han finner ha spridit sig längs ett östligt stråk av södra Sverige och språngartat till numera danskt och tyskt område, där svenskt inflytande, även av politisk art, kan avläsas särskilt i Sönderjylland. (Hellberg 1980:201–204).

Under senare årtionden har inte någon egentlig forskning om borgar och ortnamn förekommit.

Borgar utmed kommunikationsleder

Som förut nämnts ligger ett stort antal borgar utmed den ur kommunikationssynpunkt viktiga Eskilstunaån, som kantas av inte mindre än ett tiotal sådana anläggningar, alltifrån åns utlopp i Mälaren norr om Torshälla och ända ned till Skogstorp, nära åns utflöde från Hjälmarén. Man kan ifrå-

gasätta om det enbart för att kontrollera trafiken på vattendraget skulle ha varit nödvändigt med ett så stort antal borgar, men vi vet ju inte om alla är samtida. En del kan ju av olika anledningar ha upphört att fungera, medan andra tillkommit i stället. Märkligt är emellertid de båda anläggningarna Medberget (ej undersökt) och Uvberget nästan mitt emot varandra. Inte långt norr om dessa finns ju Skjulstaborgen, precis ovanför den längre fram omtalade pålspärren, som ju borde onödiggöra de nyssnämnda borgarna. Både spärren och borgen ifråga har dateringar som är samtida (se avsnittet om undersökta borgar).

En annan farled (tidigare i korthet nämnd) som kännetecknas av ett stort antal borgar är den som utgår från Tandlaviken i väster och som mynnar ut i nutida Gripsholmsviken. Där finns åtta borgar. Nivåskillnaderna är på sina håll avsevärda, och man har säkert ibland fått bära eller släpa farkosterna kortare eller längre sträckor, men med tanke på att det inte varit fråga om några större båtar torde det inte ha varit oöverkomligt.

Ytterligare en vattenled torde ha förbundit Hjälmarén med Mälaren. Den har sträckt sig från Ekaviken i Lista till Brobyviken i Tumbo. En knapp kilometer väster om Ekaviken ligger en borg vid Södernäs, som bör ha haft en viss betydelse i sammanhanget. Farleden går nästan rakt norrut via ett tidigare tämligen rikt sjösystem, bl a den numera helt torrlagda Apalsjön, vilken också varit vattendelare. Strax väster om borgen på Hägersberget i Råby-Rekarne går leden vidare mot nordväst och i en trång passage, strax söder om Öster Ekeby i Torpa socken, har man måst passera mellan två borgar, Uvberget (raå 154) och Hagsberget (raå 96), båda i Torpa sn, innan man sedan nått Mä-

Fig. 3. Utsikt från Hultberget i Husby-Rekarne vid översvämningen 1976 då dalgången utmed Tandlaån hade samma vattennivå som när fornborgen en gång uppfördes. Foto Olle Lorin

laren via det som numera är Brobyäcken. (Lorin 1992).

Nivåskillnaden är visserligen nu ganska stor mellan dessa båda sjöar, men med tanke på att Mälaren då var tio meter högre och Hjälmaren blivit sänkt ett par meter till ca 22 m ö h, torde skillnaden på den relativt långa sträckan, ca 12 km, vara försumbar.

Precis där Brobyäcken mynnar ut i Brofjärden ligger på östra sidan den imponerande men från andra fornlämningar isolerade Smörkullen (raä 51). Vattnet har vid den här aktuella tiden nått fram nästan ända till kullens fot. Högen är inte undersökt, men man kan fråga sig om det inte är en stormans revirmarkering.

Bland de vattenledsknutna borgarna skulle man kanske också kunna räkna in den till synes så isolerade Barröborgen i Näshultasjön. Ett närmare studium av den ekonomiska kartan visar att det kan ha funnits en farled som hade förbindelse från Näshultasjöns nordöstra spets via Mörtsjön fram till Hagbysjön vid Navsund, där den tidigare nämnda "stora" farleden mellan Tandlaviken och Gripsholmsviken gick fram.

Även i nordvästlig riktning från Näshultasjön, 35 m ö h, kan man tänka sig en trolig farled mot Hjälmaren, nämligen via Kalvsjön och Näshultaån fram till Kvarnstallet vid Hjälmarestanden, en sträcka på drygt 5 km. Fram till nuvarande

fördämningen ovanför kvarnen lär det knappast ha varit några som helst problem. Därifrån och ned till lugnvatten, en sträcka på omkring 300 m, var fallhöjden dock omkring 12 m. Detta är onekligen mycket, men med tanke på dåtidens små och lätta båtar kanske det ändå var mödan värt att bära och lasta om farkosterna.

Också från Näshtultasjöns södra del bör det ha varit möjligt att via smärre vattendrag och Prästsjön ha navigerat mot nordväst till Torpkvarn och ut på Hjälmarén, en sträcka på drygt 7 km. Från Näshtultasjön är nivåskillanden obetydlig ända fram till Torpkvarn, strax före utloppet i Hjälmarén, där nivåkurvorna dock redovisar en höjdskillnad på ca 10 m på en sträcka av bara 100 m. Även här kan det emellertid ha varit idé att transportera såväl båtar och last den korta sträckan.

Invånarna i Näshtulabygderna med omgivning kunde alltså ha goda möjligheter att till rikare befolkade trakter finna avsättning för det man i skogsbygderna producerade. Borgen på Barrön kan alltså ha fyllt en viktig funktion också handelspolitiskt.

Även när det gäller landförbindelserna, främst via grusåsarna, har tydligen borgarna spelat en väsentlig roll. Det klassiska exemplet är väl den uppländska Sunnerstaborgen vid Fyrisåns utlopp i Mälaren, där den urgamla landsvägen på åsen passerar genom borgen. En teori har lanserats att makt-havarna över den rika Uppsalaslätten även velat ha kontroll över landtrafiken och kanske också uppbära någon form av tull. (Damell 1974).

Det är mycket troligt att något liknande legat bakom tillkomsten av den märkliga anläggningen vid Borgtorp i Tumbo, där en mäktig spärrvall anlagts tvärs över det sma-

laste stället av Strömsholmsåsen. Den har genom ^{14}C -analys daterats till ca Kr f. Detta betyder att vattnet på denna tid slickat stenvallens nedre delar. Här har man alltså i stor utsträckning kunnat kontrollera trafiken på den betydelsefulla åsen som sträcker sig ända ned till trakten av Nyköping. Mycket tänkbart är att man där, liksom kan ha skett på Sunnerstaborgen, utkrävt tull av "köpmännen". Bland de förnödenheter som där forslats fram torde inte minst läder och skinn ha utgjort en betydande del. Romarna, som vid denna tid behärskade nordvästra Europa och Brittiska öarna, hade ett omätligt behov av detta varuslag, och det var nog många förslagna köpmän här från Norden som gjorde goda affärer med romarna vid limes. Men även för mer närliggande marknader i Rekarne och Sörmland har nog denna forntida "Europaväg" varit viktig. (Lorin & Blomgren 2008 och däri anf litt.)

Också Kjulaåsen bör ha spelat en stor roll som förbindelseled. Det är möjligt att fornborgen Bälgstena i Kjula kan ha haft en funktion liknande den vid Borgtorp i Tumbo, även om den ligger en aning bredvid åsen.

Undersökta borgar

Tidigare har bara en anläggning undersökts inom analysområdet, nämligen Mälby borg i Jäders sn (raä 37), där Schnell 1929 tog upp provgröpar, som dock inte gav några fynd. (Schnell 1932:14). Inom själva landskapet Södermanland gjorde E. M. Hermelin redan 1925–1927 en undersökning på Baldersborg i Halla sn (raä 41), varvid bl a keramik, vävtyngder och en holkyxa av järn påträffades. (Hermelin 1929:92–97). Henrikdalsbergets fornborg i Nacka sn (raä 100) undersöktes 1966 men gav inga fynd.

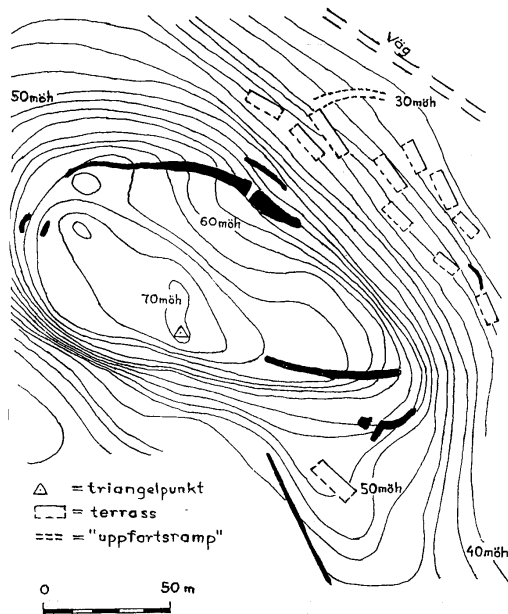

Fig. 4. Plan över Hultbergets fornborg.

(Ambrosiani 1967). Samma var förhållandet med fornborgen i Flemingsberg, Hudinge sn (raå 91), vilken undersöktes 1967.

Här nedan redovisas i mycket komprimerad form resultaten av ett dussintal undersökningar, som vårt projekt svarat för. Utöver grävningar har ett 50-tal anläggningar varit föremål för fosfatundersökningar. De flesta har också karterats och beskrivits. (Se aktuellt avsnitt).

Observeras bör att vi under provtagningarna för fosfatanalys, vilka oftast utfördes med sk geologkäpp, i ett mycket stort antal fall noterade mer eller mindre kraftiga kulturlager, ibland med markanta sot- och kolinslag. Detta sagt med tanke på att Åsa Wall kategoriskt hävdar att de omkring 100 "hägna-
derna" på Södertörn "...kan överlag beskrivas som tomma platser. Inne i hägna-
derna finns inga kulturlager eller några res-

ter efter byggnader, endast kala berghällar och murverk...". (Wall 2003:67, 142). Något sådant går naturligtvis inte att konstatera annat än genom någon form av undersökning!

Som framgår av avsnitt längre fram är ju dessutom fosfatvärdena vanligtvis betydligt högre innanför än utanför murverken, något som vittnar om mer eller mindre långvarig aktivitet på själva borgområdet. Så var alltså fallet både på Hultberget och Ärnaborgen. (Lorin 1978, 1989).

Hultberget, Husby-Rekarne sn (raå 72).

Undersökt 1976–77, 1983, 2007. (fig. 3, 4)

Inom en aktivitetsyta på 12 kvm inom murarna på borgens sydöstra del påträffades upp till 0,6 m djupa kulturlager med rikt fyndinnehåll, därav flera hundra fragment av lerkärl av dåligt bränt gods utan dekor. Markant var inslaget av brända och obrända ben. Ett tiotal delar till vävtyngder samt ett 60-tal lerkliningsbitar noterades också.

Bland ett flertal järnföremål fanns en gravyrstickel. Vid analys visade sig denna vara tillverkad av nickellegerat stål, växelagrat med mjukt kolstål. (Blomgren & Tholander 1983). Detta är av allt att döma det enda i Sverige funna förhistoriska redskapet av detta slag.

Sex ¹⁴C-analyser gav följande dateringar: 1698+–140 BP (St 6215), 1575+–90 BP (St 6216), 1665+–125 BP (St 6217), 1545+–90 (St 6218), 1595+–90 (St 6219), 605+–215 BP (St 6220). Sistnämnda från provgrop V om grävytan.

1983 undersöktes en sektion av angränsande mur. I schaktet påträffades brända ben, keramik och lerklining samt delar till

vävtyngheder. Datering av kolprov från botten av schaktet: 1285+–75 BP (St 9342).

2007 undersöktes tre av ett tiotal terrasser på borgens nordöstra sida. ¹⁴C-dateringar från en av terrasserna: 1195+–30 BP (Ua-35027), 1260+–35 BP (Ua-35028), 1290+–35 BP (Ua-35029), 1220+–35 BP (Ua-3530). Den ena av terrasserna har således varit i bruk ca 600–900 e Kr. Datering från ett stolphål i en annan terrass: 1515+–35 BP (Ua-35026). Denna terrass har alltså använts under folkvandringstid–tidig vendeltid.

Bogsten, Tumbo sn (raä 37).

Undersökt 1980.

Sex mindre provgropar på slumpvis valda ställen grävdes på två terrasser, belägna på själva borgområdet. I samtliga gropar fanns kulturlager med inslag av sot och kol, lerklining och brända ben. Ett fragmentariskt sädeskorn påträffades. I en större provgrop registrerades i det kraftiga kulturlagret en keramikskärva samt en mindre, bearbetad sten av kvarts (inte malsten, som uppges i raä:s fornminnesregister).

Kol från den stora gropen analyserades. Ålder: 1570+–85 BP (St 7741)

Intagsberget, Eskilstuna Kloster (raä 249).

Undersökt 1983.

Ett 5x1 m schakt togs upp i S delen av muren. I en blandning av lera och mjäla, ca 0,8 m under murens yta påträffades under stenar ett smetigt och sotigt lager, varur prov för ¹⁴C-analys togs. Ålder: 1505+–90 BP. (St 9351) Inga föremålsfynd. Ett flertal terrasserings finns inom borgområdet.

Fig. 5. Vestaborgen i Vallby med dess imponerande stenmassor och terrassmurar sedd från söder. Foto Olle Lorin.

Vestaberget, Vallby sn (raä 10).

Undersökt 1983. (fig. 5)

Ett schakt på 1x2,5 m togs upp i den norra muren på bergskränet. I detta konstaterades lerklining, kolbitar samt lerklining, delvis sintrad. Närmast berget, ca 0,30 m under ytan, tillvaratogs lillfingerstora kolstycken för analys. Ålder: 1385+–80 BP. (St 9047). I en provgrop i schaktets grannskap noterades mörkt humus med inslag av kol och lerklining.

Kolbitarna blev ¹⁴C-analyserade. Ålder: 1490+–80 BP. (St 9048).

Vid sällning av jord från schaktet framkom ett refflat benföremål, 60 mm l och ca 25 mm tj. Något böjt.

Utanför murarna finns i nära anslutning till borgen tre terrasser, ca 5x15 m stora. Helt nära fornborgen ligger ett gravfält (raä 11) med ett 75-tal anläggningar, 2–12 m i diam.

Uvberget, Eskilstuna Kloster (raä 535).

Undersökt 1983 och 2000. (fig. 6)

Vid en undersökning 1983 togs ett schakt, 2x1,5 m, upp i den sydöstra delen av huvudmuren.

Fig. 6. Utsikt från Uvberget i Eskilstuna mot det på andra sidan ån liggande Medberget. Foto Olle Lorin.

Ca 1 m från inre murlivet noterades ett mellersta murliv. I schaktets nedre lager, närmast mot berget, ca 1 m under murens yta förekom sparsamt med kolfragment och sot, vilket avsågs att användas för ^{14}C -analys. Mängden kol visade sig dock vara otillräcklig för vad som vid denna tid krävdes.

En mindre provgröp gjordes i SV delen av borgen, i vilken ett par tydliga kol- och sothorisonter förekom. Ur dessa togs prov, som efter analys visade sig ha en ålder på 285 ± 75 BP. (St 9238).

År 2000 gjordes ytterligare en undersökning, denna gång i södra huvudmuren, där ett schakt $2 \times 1,50$ m öppnades. På tre ställen påträffades under relativt stora stenar och på ett djup av 0,50 m under murens yta kol- och sotlager, varur tre prover togs för ^{14}C -analys, samtliga närmast berget. Ålder: 4405 ± 70 BP (Ua-16487), 4465 ± 60 BP

(Ua-18816), 155 ± 50 BP (Ua-18815). De två första proverna synes alltså härröra från yngre stenålder, vilket kan förefalla märkligt. Två alternativ till förklaring kan uppställas. Antingen emanerar kolet från någon skogsbrand eller också kan kolet ha att göra med spår efter stenåldersmänniskors aktivitet på platsen, kanske i samband med fiske i den närbelägna ån. Det tredje provets ålder torde kunna förklaras med att recent material hamnat vid det inre murlivet. 1996 gjordes analys av kol taget under en större sten i ytan av norra muren. Ålder: 335 ± 60 BP (Ua-12074).

Stenby, Eskilstuna Fors (raä 117)

Undersökt 1983.

Schakt, ca $2,30 \times 1$ m, i norra muren. 0,70 m under murytan påträffades ett förkolnat trästycke, ca 1 m l, 0,20 m br och 0,05 m tj.

I anslutning till detta fanns stora mängder med kraftigt vitrifierad sten (*fig. 7*). Sådan förekom också på lägre nivå i anslutning till bränt trä. Sintringslagret var omkring 0,5 m tj.

^{14}C -analys av den brända ”plankan”: 1505 $\pm$ 75 BP (St 9329).

Två TL-dateringar från schaktet: 1479 $\pm$ 80, 1487 $\pm$ 80 BP (R-853103). TL-datering av brända stenar från södra muren: 1217 $\pm$ 100 BP (R853105).

För att vitrifiering ska kunna uppstå krävs en hetta på omkring 1200 gr C. (Blomgren & Tholander 1984). Se berört avsnitt längre fram.

Anläggningen har ett typiskt läge för en ”farledsborg” med tanke på att Eskilstunaån tidigare haft sitt lopp i dalgången intill. Detta var emellertid under senare delen av bronsålder. Dock finns ännu i dag ett rikt vattenförande dike, och det bör därför ha varit möjligt att ännu medan borgen var i bruk ta sig fram där med mindre farkoster.

Ransten, Sundby sn (raä 7)

Undersökt 1983.

I den sydöstra delen av inre muren grävdes ett schakt, ca 2x1 m. Murhöjd där nära 1 m. Rasrisk innebar att det var omöjligt att nå botten. Inget lämpligt material för ^{14}C -analys erhöles. Sonderingar på olika ställen inom borgområdet företogs med ”geolog-käpp”. Inga kulturlager kunde dock noteras. Omedelbart intill borgen på södra sidan fanns tidigare ett gravfält, som till stora delar förstördes genom vägdragning för ett 30-tal år sedan.

Ängsholmen, Torshälla sn (raä 1)

Undersökt 1987.

Belägen omedelbart intill Mälaren och vid Eskilstunaåns mynning.

Fig. 7. Vitrifierad sten från Stenbyborgen, Eskilstuna.

Schakt, 4x1 m, i den sydvästra, relativt låga muren. Närmast berget, ca 0,3 m under murytan, ett några cm tj sotlager, som blev analyserat. Ålder: 275 $\pm$ 80 BP (St 11413), 650 $\pm$ 165 BP (St 11414).

Två provgropar inom området och en i ravinen intill stranden grävdes. I två av dem noterades 0,20–0,30 m tj kulturlager med inslag av sot och kol. Ett prov från en av groparna inom murarna analyserades. Ålder: 1820 $\pm$ 265 BP (St 120072).

Anläggningen som sådan kan alltså anses vara förhistorisk, trots de yngre värdena i schaktet, som kan vara resultat av relativt sentida verksamhet.

Hägersberget, Råby-Rekarne sn (raä 42).

Undersökt 1990–1991

Belägen en halv kilometer öster om en forntida farled som sträckt sig från Hjälmaren och upp till Brobyviken i Mälaren nordväst om fornborgen.

I den nordöstra sträckningen av muren togs upp ett schakt, 6x1 m. På grund av regnväder bildades en stor vattensamling i mitten av schaktet, varför ingen profil kunde ritas. Vid sondning kunde emellertid konstateras att mitt i denna svacka fanns ett omkring 0,10 m tj lager med sot och fet jord. Ur detta togs material för datering. Ålder: 635 $\pm$ 70 BP (St 12822).

Två provgropar innanför murarna togs upp med syfte att eventuellt kunna spåra någon aktivitet. I båda kunde konstateras kulturlager med sot och skörbrända stenar. Ålder: 370+–85 BP (St 12821), >250 BP (St 13001).

Trots de unga värdena tyder murarnas konstruktion på att det i alla fall med stor sannolikhet måste röra sig om en förhistorisk anläggning. Som i flera andra fall visade det sig alltså att borgen utnyttjats både under medeltid och långt senare.

En omfattande fosfatkartering med 26 prover visade på övervägande höga värden, som mest mellan 400 och nära 600 P°.

Skjultaborgen, Eskilstuna Kloster (raä 532)

Undersökt 1995, 1996, 1999.

Provgrop ett 75-tal m nordväst om högsta punkten. Sotig jord från ytan och ned till berggrunden, 0,10–0,20 m under markytan. Analysresultat: < 200 BP (St 14631).

I ett parti intill norra muren togs tillvara sotjord under stenar, som inte tillhörde muren.

Ålder: 540+–60 BP (Ua-11863).

Schakt, 1,5x1,5 m i sydöstra muren. På ett djup av ca 0,5 under murens yta tillvaratogs två prover för analys i mörkfärgat lager under relativt stora stenar av storlek upp till 0,5 m.

Ålder: 925+–65 BP (Ua-15537), 1950+–70 (Ua-15538).

På ett område, 10 m i diameter, beläget ett 40-tal m nordost om den på lägre nivå liggande yttre muren i norr, med påfallande mörk och sotig jord togs ett antal kolbitar för analys på ett djup av ca 0,15 m under markytan.

Ålder: 520+–50 BP (St 14630).

Kommentar:

Dateringarna från murschaktet i sydost överensstämmer väl med dateringar från en nedanför borgen i väster belägen pålspärr i Eskilstunaån, påträffad 1991. En stolpe därifrån hade åldern 2060+–70 BP (St 13088) och en med hål i båda ändar försedd ekgren visade sig ha en ålder av 1360+–70 BP (St 13089). I samband med uppmätningar av pålverket 1997 påträffades där en drygt 1 m lång och 0,30 m bred bottenstock till en farkost med pluggade bord. Trä från bottenstocken analyserades. Åldern var 1070+–60 BP (St 14269). Ett klart samband mellan pålverket och anläggningen på berget ovanför torde stå klart. Båda förefaller ha varit i bruk under ett tusental år.

Ärnaborgen, Eskilstuna kloster (raä 325)

Undersökt 1988.

Vid fornminnesinventeringen 1986 ifrågasattes om denna anläggning var en "fornborg". Anledningen var bl a att man inte tyckte sig finna spår efter murar i borgens sydöstra del, där det är som lättast att ta sig upp på berget. Förekomst av skålgropar på krönet ledde inventerarna till tankar på bronsålder. De från muren i norr nedrasade stenmassorna som förenats med den nedre muren såg man som en sammanhängande och avsiktlig företeelse i syfte att ge illusion av ett "fuskröse", sett från norr. (Johansen & Pettersson 1987).

Undersökningarna ändrade helt denna bild. I sydost upptäcktes ett av block och mindre stenar bestående yttervärn, som hindrat uppfart från detta håll. Ett stort antal föremål från undersökningen av en aktivetsyta på en plåtå i öster, keramik, vävtygder och slagg pekade klart på järnålder. (Lorin 1989). Slaggbiten har analyserats

och visat sig vara typisk för direktreduktion i en schaktugn. (Blomgren 1989).

Från ett schakt i muren, 1x1 m, togs två prover för ¹⁴C-analys. Ålder: 2040+–135 BP (St 12106), 1430+–70 BP (St 12107).

Jätteberget, Toresunds sn (raä 101).

Fornvårdsarbeten 1966 med anledning av anläggning av en militär bunker på 1950-talet. Rensning av sprängsten och dokumentation i plan och profil. Arkeologisk förundersökning och antikvarisk kontroll utfördes 2004 med anledning av igenfyllning av bergrummet. Inte vid något tillfälle gjordes några fynd.

Stenby, Aspö sn (raä 141).

Del av gravfält undersökt år 1979 intill och strax norr om fornborgen Stenby skans. 67 undersökta anläggningar kunde dateras till folkvandringstid–mitten av vikingatid med tyngdpunkt i vendeltid. (Arkeologi i Sverige 1979:49).

Rällingeborg, Helgarö sn (raä 32).

Eldpåpåverkad sten från borgens inre mur TL-daterad till AD 445–725 (Kresten 2001).

Sibro, Ripsa sn (raä 55)

Undersökt 1991.

Anläggningen upptäckt 1984. Ytan inom vallarna omfattar ca fem hektar.

Två schakt på tillsammans ca 5 kvm öppnades i ett parti av södra vallen där grustäkt förekommit. I ett av schakten påträffades ett 6 cm tj kollager, ca 0,30 m under vallens yta, vilket analyserades. Ålder: 2050+–70 BP (St 13004). Prov togs också ur en i ena schaktet nedslagen, förkolnad stolpe. Ålder: 795+–80 BP (St 13004). Ett

tredje prov (St 13005) var taget i en provgrop ett 40-tal m nordväst om grävplatsen, nära markytan. Ålder: mindre än 250 år BP. (Lorin 1992).

1998 gjordes en ny undersökning (Olausson 2007) då ett 7 m långt och 2 m brett område undersöktes i vallens södra del, nära intill en större grustäkt. Ett stort antal ¹⁴C-prover analyserades. Tidsspannet pendlar mellan bronsålder och äldsta järnålder.

Det förefaller alltså som om denna anläggning haft en speciell funktion under ett tidigt skede av vår förhistoria.

Kartering och beskrivning

Utöver själva grävningarna har också flertalet av anläggningarna varit föremål för kartering av murarna och beskrivningar av dessa. (I detta sammanhang har bergsingenjör Stig Blomgren gjort en ovärderlig insats). Det har därvid kunnat konstateras att man på merparten har iakttagit såväl yttre som inre murliv. I de flesta fall har murarna rasat samman. Många torde haft en anseelig höjd. Ett praktexempel utgör Ogaklev i Ärila, där en del av muren fortfarande når en höjd av omkring två meter i välbevarad kallmurning (fig. 2). Vanligtvis har dock murarna kapsejsat. Att de ibland måste ha haft en imponerande höjd utgör t ex borgarna på Bogsten i Tumbo och Hägersberget i Råby-Rekarne goda exempel på, även i det hoprasade skick de nu har. Läger man där till troliga träpalissader på krönen bör många av anläggningarna ha sett mycket imponerande ut. Yttre murar och flankskyddade öppningar är vanligt förekommande.

Olausson anser att det typiska för anläggningar som visat sig vara från mellersta bronsålder till äldre järnålder är ”att de anlades på höjder där branter kunde utnyttjas

med en vall, ofta enligt halvkretsprincip”. (Olausson 2008). Detta är i så fall lika typiskt för anläggningar från folkvandringstid och senare, i varje fall beträffande de undersökta borgarna i Eskilstunaområdet.

Vitrifiering

Som nämnts ovan beträffande Stenbyborgen i Eskilstuna påträffades där stora mängder med vitrifierade stenar, vilket kan tyda på att det förekommit träkonstruktioner in- ne i murarna (*murus gallicus*), som av någon anledning fattat eld och åstadkommit detta fenomen. Även på Borghäll i Lista liksom på Halvarsborg i Västmanland har för en del år sedan påträffats vitrifierad sten.

Denna företeelse är känd från ett stort antal borgar såväl utomlands som i Sverige. Paradexemplet utgör Broborg i Husby-Långhundra, där stora partier är nästan helt ”förglasade”. Så är också fallet beträffande Torsburgen på Gotland där Johan Engström utfört omfattande undersökningar och experiment, som resulterade i att träkonstruktioner i en experimentmur efter antändning med upptravat virke utanför fattade eld och – i detta fall, eftersom det gällde kalksten – åstadkom kalcinering. Också i bl a Skottland har motsvarande experiment utförts men där materialet varit gnejs. (Engström 1984:44–53 och däri anf. litteratur).

Vid undersökningar i Eskilstunatrakten har konstaterats att hettan i murkonstruktionerna stundom varit så stark att sand och grus liksom lerklining sintrat samman. Troligen är fenomenet vanligare än man förut trott, även om inte murarna smält samman på samma sätt som t ex på Broborg i Husby-Långhundra och på Stenby i Eskilstuna, vilket kräver en hetta på upp emot 1200° C. (Lorin 1985, Blomgren & Tholander 1984).

Det har framförts teorier om att man med avsikt skulle ha velat åstadkomma sådana effekter för att stärka murarna, vilket dock förefaller mycket osannolikt. En undersökning på Kollerborg i Närke gav inget stöd för denna tanke. Inga stora sammanhängande partier var ”förglasade”, vilket ju måste vara fallet om det skulle vara någon mening att förstärka hela anläggningen. (Lorin 1992 b; Damell & Lorin 1994).

Fosfatundersökningar

Drygt 50 % av de aktuella borgarna har fosfatanalyserats med provtagning såväl inom som utom murarna. Omkring 500 prover har analyserats. Av provtagningsresultaten framgår mycket klart att höga fosfatvärden kan knytas till marken inom murarna, medan fosfathalten i huvudsak är avsevärt lägre utanför. I den mån påtagligt förhöjda värden noterats utanför murarna hänger dessa som regel samman med påvisbara terrasser eller misstänkta boplatssytor. På de borgar där grävningar företagits finns det ofta speciellt höga värden i murschakten, vilket kanske kan verka egendomligt. Detta kan dock ha sin förklaring i att fosfatrikt avfall har slängts mot murarna, eller att man helt enkelt förrättat sina naturbehov på dessa ställen.

En inte alltför komplicerad tolkning av dessa högre fosfatvärden är att de utgör spår efter vaktmanskapets vistelse i borgarna. Ju högre värden desto intensivare och kanske långvarigare vistelse på borgplatserna. Höga värden har bl a raä 72 Hultberget i Husby-Rekarne, raä 37 Bogsten i Tumbo, raä 38 Visberget i Öja, raä 22, borgen vid Kråksjön i Gillberga, raä 34 Ogaklev i Ärla och raä 249, Intagsberget i Eskilstuna, d v s borgar som kan ha fungerat som centrala knutpunkter under längre tid medan flerta-

let ”övervakningsplatser” uppvisar lägre värden.

Borgar med husgrundsterrasser

Som påpekats ligger fornborgarna ytterst sällan i anslutning till gårds- eller bygravfält. Några få undantag finns dock såsom t ex Vestaborgen (Raä 10) i Vallby socken, Eskilstuna (fig. 6), där såväl ett gravfält med stensättningar som tre husgrundsterrasser finns nära fornborgen. Olausson uppmärksammar också detta förhållande, särskilt när det gäller befästa gårdar, men anser att en förklaring kan vara att borgarna bara använts säsongsvis. Alternativt menar han att ”merparten av de människor som bebodde borgarna under långa tider utgjordes av enkla arbetare med familjer eller ofria hantverkare”, vilka kanske inte bevärdigades med en regelrätt begravning. (Olausson 2008). Det senare förefaller nog lite väl långsökt.

Långhusgrunder är fö den fornlämningskategori som vanligast kunnat knytas till fornborgarna även om den kombinationen också är skäligen ovanlig.

På Intagsberget (raä 249) vid gamla infarten österifrån till Eskilstuna har talrika grunder noterats liksom utanför Hultbergets fornborg (raä 72) i Husby-Rekarne socken. På Bogstensborgen, (raä 37) i Tumbo socken har två boplatsterrasser registrerats inom murarna.

Andra typer av fornlämningar nära borgarna är med andra ord ovanliga, något som visar att fornborgarna knappast tjänat som permanenta uppehållsplatser för t ex byar. Möjligen kan man tolka enstaka fornborgar som skydd för en ”stormansgård” i likhet med de under medeltiden uppdykande borganläggningarna. Några helt säkra bevis för boplatzburgar finns dock ännu inte inom

analysområdet, detta till skillnad från en eller annan östgötaborg (Nordén 1938).

En del anläggningar fyller inte kriterierna som försvarsanläggningar utan torde ha haft andra funktioner. Dit hör t ex ”borgen” vid Kälby (534) i Eskilstuna, som helt saknar murar där den är som mest lättillgänglig. Till denna kategori hör också Fäboda i Västermo (raä 15), Fässlinge i Jäder (raä 85), Lindholm i Barva (raä 14), anläggningen vid Norrlången i Ärla (raä 120) och Stenby i Eskilstuna (raä 123). De sistnämnda har bara obetydliga murar utan strategisk placering.

Undersökningarna av norra Södermanlands fornborgar har visat att borgarna inte enbart, som äldre forskning betonade, tillhörde folkvandringstiden utan har en betydligt större tidsspridning än så. Det just nu aktuella tidsspannet omfattar förromersk järnålder t o m medeltid (de två till medeltid daterade borgarna diskuteras ej vidare i sammanhanget). Tyngdpunkten ligger dock uppenbart i yngre romartid-folkvandringstid.

Lång användningstid

Man kan även konstatera att åtminstone enstaka borgar kan ha fungerat under stor del av den aktuella perioden såsom t ex Hultberget (raä 72) i Husby-Rekarne, som verkar ha varit i bruk från yngre romartid ända in i vikingatid. Hänsyn till detta faktum måste alltså tas i framtida fornborgsanalyser. Lämpligt belägna anläggningar kan ha fungerat väl under avsevärda tidsperioder, även om t ex från början offensiva anläggningar med tiden fått mera defensiv funktioner såsom exempelvis rena övervakningsplatser. Även krigskonstens förändringar har givetvis påverkat vilka borgar som fått fortsatt användning medan andra

blivit övertaliga t ex på grund av samhällsutvecklingen.

Fanns det någon övergripande organisation bakom borgbyggandet eller ligger bara enskilda initiativ bakom? Svaret måste nog bli både och. Som framgått har borgdateringarna en vid spridning men med en tydlig tyngdpunkt i yngre romartid–folkvandringstid, etableringsfasen. Äldre dateringar finns men framför allt några yngre dvs vendetid–vikingatid där Hultberget (raä 72) är den som varit i bruk längst, från yngre romartid till mitten av vikingatid. Möjligen kan detta även gälla Skjulstaborgen (raä 325) i Eskilstuna. Mycket talar således för att flertalet borgar i norra Södermanland etablerats under skedet 200–500 e Kr, dvs den 300-årsperiod som antyds av de presenterade undersökningsresultaten. Förvisso är detta en grov uppskattning men stämmer väl med vad tidigare forskning kommit fram till.

Grav- och boplatssfynd från det aktuella skedet är ännu inte särskilt frekventa i norra Södermanland men nytt material tillkommer hela tiden och då av god kvalitet. Möjligt är att flera av områdets storhögar tillhör perioden. (Damell 2000:81).

Militäranläggningar

Vad kan då ligga bakom borgbyggandet under denna 300-årsperiod? En allmän uppfattning har länge varit att borgarna byggts för bygdeförsvar av olika allmogekollektiv och i några fall som s k farledsborgar. Författarna till denna artikel har en något avvikande mening beträffande de s k bygdeborgarna.

Att de här aktuella borgarna, möjligen med några få undantag, är militäranläggningar står klart. Alla ligger, som påpekats, i strategiska lägen, men knappast som till-

flyktpunkter utan snarare som kontroll- och övervakningspunkter.

Borgarna i sig tyder på en orolig tid där mycket talar för att lokala och regionala makthavare sinsemellan velat markera överhöghet och kontroll, även innefattande infrastrukturer rörande handel, transporter etc. De är alltså snarare ett tecken på begynnande feodalism än fria bönders försvar av den egna torvan.

Borgarna i N Södermanland tycks i stort vara så organiserade att de helt behärskade samtliga dåtida transportleder såväl till lands som till sjöss samt därtill alla viktiga jordbruksområden. Signalering mellan borgarna har varit möjlig, något som även det kan ses som ett tecken på samorganisation. Några av borgarna kan ha hyst små, fasta garnisoner, något som antyds av boplatsspår inom eller i anslutning till borgarna som t ex Bogsten (raä 37) i Tumbo, Intagsberget (raä 249) i Eskilstuna och Hultberget (raä 72) i Husby-Rekarne. Några av dessa centralborgar har sedan fungerat ända in i vikingatid.

Övriga borgar har haft enklare uppgifter med bara några få mans besättning, vilken kunde ökas då behovet så påkallade. Med andra ord huvudborgar och befästa övervakningsplatser etablerade under en orolig 300-årsperiod då hövdingadömen etablerades i allt högre grad i Sydskandinavien. Dessa bevakningsplatser tycks sedan snabbt ha spelat ut sin roll och övergivits helt då större maktenheter skapats.

Sällan torde dock dessa borgar ha invecklats i strider. Fynd av vapen eller vapendetaljer vid borgarna är få. Några har dock brända murar.

Maktens blotta närvaro har varit tillräcklig för att kontrollera dessa trots allt mycket glesbefolkade bygder.

Naturligtvis utesluter det förda resonemanget ingalunda tanken att några av borgarna fungerat som bostadsborgar för lokala makthavare.

Feodalt samhälle

Det samhälle man anar bakom borgarna är feodalt, där maktgrupper går samman i gemensamma organisationer för att stärka sitt grepp över allt större landarealer, de allra första stegen mot de småkungadömen som med tiden blev grunden för nationsbildningen under medeltidens slutskede (Gustav Vasa).

Kanske kan detta synsätt även tillämpas på östgötaborgarna liksom på fornborgarna i Uppland och Västmanland (se t ex Elfwendahl 1983, Göthberg 1985 och Olausson 1995), där samma mönster kan ses som i N Södermanland. Sannolikt gäller detsamma även för Närke del, även om borgarna där är något sekel senare (se t ex Damell 1993 och Kilsberger 1999).

En sammanfattning ger följande vid handen.

I norra Södermanland (Eskilstuna och Strängnäs kommuner) har ett 80-tal fornborgar registrerats. (Lindqvist 1959:85 och Lorin 1985:6). Av dessa har ett drygt 10-tal undersökts.

Borgarna är militära anläggningar och har kunnat dateras inom tidsspannet förromersk järnålder–medeltid med en stark tyngdpunkt i yngre romersk järnålder–folkvandringstid, en orolig 300-årsperiod då mycket tyder på att överhöghet etablerades över viktiga jordbruksarealer och transportvägar av lokala eller regionala hövdingar/ stormän eller grupperingar av stormän. Efter inledningsskedet, då situationen stabiliserats, har flertalet borgar gått ur bruk. Endast mera strategiskt belägna an-

läggningar har fortlevat långt in i yngre järnåldern.

Borgarna bör tolkas som maktens symboler av närmast feodal natur snarare än fria mäns kamp och försvar av den egna torvan.

Borgarna i norra Södermanland liksom på flera andra håll i landet representerar en begynnande regional organisation och maktkoncentration, de första små stegen mot den senmedeltida nationsbildningen.

Referenser

- Anjou, S. 1935. Fornborgarnas betydelse ur etnografisk synpunkt. *Rig*. Stockholm.
- Arkeologi i Sverige 1979*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, rapport 1983:2.
- Ambrosiani, B. 1967. Fornborgen på Henriksdalsberget. *Nackaboken*. Stockholm.
- Beckman-Thoor, K. 2002. Skogstorspsyxorna. En föreställning tar sin början. *Kulturell mångfald i Södermanland, del 1*. Red. A. Åkerlund. Länsstyrelsen i Södermanlands län, rapport.
- Blomgren, S. & Tholander, E. 1983. A prehistoric engraving tool of nickelalloyed steel found in Sweden. *Polhem. Tidskrift för teknikinformation*. Årg. 1. 1983/3.
- Blomgren, S. & Tholander, E. 1989. Analys av järnslag. (Ingår i rapporten: "Fuskröse eller fornborg".) 1989. (ATA).
- Damell, D. 1974. Funderingar kring en fornborg. *Årsboken Uppland*. Uppsala.
- Damell, D. 1977. *Rekarnebygdens järnålder och tidiga medeltid*. Utgiven av Sällskapet S:t Eskil. Eskilstuna.
- Damell, D. 1993. Hillforts and state formation. Studies in Honor of Birgit Arrhenius. *PACT* 38 1993.
- Damell, D. 2000. Forntiden. *Eskilstunas historia. Del 1*. Örebro.

- Damell, D. & Wigren, S. 1985. Arkeologi kring Hyndevadsforsen. *Eskilstuna museers årsbok* 1983–1985.
- Damell, D. & Lorin, O. 1994. Fornborgar. Speglingar av järnålderns småstater? *Odlingslandskap och fångstmark. En vänbok till K.-G. Selinge*. Borås.
- Damell, D. & Lorin, O. 2007. *Provundersökning av husgrundsterrasser invid Hultbergets fornborg i Husby-Rekarne socken, Södermanland*.
- Engström, J. 1984. *Torsburgen. Tolkning av en gotländsk fornborg*. Uppsala.
- Elfwendahl, M. 1983. *Fornborgar i Uppland. En studie av Husby-Långhundra- och Funbo/Almungeområdet*. Kandidatuppsats, Uppsala universitet.
- Göthberg, H. 1985. *Fornborgar och fornborgsmurar, en undersökning med utgångspunkt från västra Mälardalen*. Kandidatuppsats. Uppsala universitet.
- Hellberg, L. 1942. Ortnamn på Rekarne. Bidrag till belysning av Södermanlands äldsta indelning. *Namn och Bygd* 30.
- Hellberg, L. 1950. *Inbyggarnamn på -karlar i svenska ortnamn*. Uppsala.
- Hellberg, L. 1975. Ortnamnen och den forntida sveastaten (presentation av ett forskningsprojekt.) [Tillägg:] Några namnteoretiska synpunkter på ”Ortnamnen och den forntida sveastaten”. *Inledningar till NORNA:s fjärde symposium Ortnamn och samhälle på Hanaholmen 25–27.4.75*. 1. Namngivning s. 92–110 resp. 3. Supplement, s. 110 a–d. (Duplic).
- Hellberg, L. 1980. *Ortnamnen och den svenska bosättningen på Åland*. Ortnamn och samhälle 2. Uppsala.
- Hermelin, E. M. 1929. Om Södermanlands fornborgar. *Fornvännen* 1929/2.
- Johansen, B. & Pettersson, I.-M. 1987. *Tre tusen år i Eskilstuna – en arkeologisk rundtur*. Utgiven av Sällskapet S:t Eskil.
- Kilsberger, C.-E. 1999. *Fornborgar i Örebro län. Fosfatundersökningar*. Stencil.
- Kresten, P. 2001. A thermoluminescence date for the Rällinge hill fort, Raå 32, Helgarö parish, Södermanland. Possible evidence of Ingjald's fieri demise. *Fornvännen*.
- Lindqvist, S. 1959. Strängnästraktens äldsta bebyggelse. *Strängnäs stads historia*. Lund.
- Lorin, O. 1978. *Fornborgar och bevakningssystem i Rekarnebygden*. Kandidatuppsats. Uppsala universitet.
- Lorin, O. 1985. *Ett fornborgsprojekt i Rekarnebygden, Södermanland*. Rapport 1985:6. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.
- Lorin, O. 1985 b. Fornborgar i Hyndevadstrakten. *Eskilstuna museers årsbok* 1983–1985.
- Lorin, O. 1989. ”Fuskröse” eller fornborg? *Provundersökning på Ärna fornborg* 1989. Rapport. (ATA).
- Lorin, O. 1992 *En fornborgsgigant vid Båven. Provundersökning av Sibro fornborg, raå 55, Ripsa sn*. Rapport. (ATA).
- Lorin, O. 1992 b. *Delrapport från provundersökning på Kollerborg i Närke*. (Örebro läns museum).
- Lorin, O. & Blomgren, S. 2008. *En forntida ”Europaväg”. Undersökning av en förhistorisk vägspärr i Tumbo, Sö, 1989–1997*. Rapport. (ATA).
- Nordén, A. 1938. *Östergötlands järnålder, del 1, häfte 2*. Norrköping.
- Olausson, M. 1995. *Det inneslutna rummet – om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kr f*. Stockholm.

- Olausson, M. 2007. *Arkeologisk undersökning av Sibro fornborg, raä 55, Ripsa sn, Södermanland*. Rapporter från Arkeologiska forskningslaboratoriet. 9.
- Olausson, M. 2008. När aristokratin flyttade upp på höjderna. Om folkvandringstidens befästa gårdar och andra borgar. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. Nr 56.
- Schnell, I. 1932. *Mälby fornborg. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*. Strängnäs.
- Strid, J. P. 1981. Ortnamnen i Huddinge. *Huddinges historia I*. Huddinge
- Wall, Å. 2003. *De hägnade bergens landskap. Om den äldre järnåldern på Södertörn*. Stockholm.

Summary

Some 80 hillforts are registered within northern Södermanland. About 50 of those have been phosphate analysed and approximately 10 have been test excavated. Carbon datings indicate that hillforts have been constructed from pre-Roman times until the Viking Age with a clear concentration to 200–500 AD.

It is obvious that most of the hillforts were

deserted after this 300-year period, with a few exceptions continuing until the Viking Age. It is quite possible, though, that some hillforts may have been temporarily in use much later. The main purpose of the hillforts was to control rural areas and transport links. The elite, either single chieftains or groups of individuals, seem to have been the principal actor behind the hillforts, built in order to control the farming population within greater areas. Some of the hillforts have been inhabited inside as well as outside the walls, while others were more sporadically used as control-points. Their possible strategic uses, along with their use as points of observation between which warning beacons could be lit and seen, give us an idea of the organization behind the hillforts, an organisation which after the initial steps had no need for more than a few hillforts in central positions.

As far as we can determine, it is impossible to interpret the hillforts as the means of defence against the growing elite by the free farmers. The hillforts must rather be seen as manifestations of the Iron Age elite in order to demonstrate its power over bigger rural areas, the first steps towards the formation of a nation.